

Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi

Atatürk University Journal of Faculty of Letters

Sayı / Issue 67, Aralık/ December 2021, 79-101

**MOLLÂ CÂMÎ'NİN YÛSUF U ZÜLEYHÂ MESNEVİSİNDE
DÂRİYYE**

A Commentary on the Masnavi of Yusuf and Zuleyha by Mollah Jami

(Makale Geliş Tarihi: 27.04.2021 / Kabul Tarihi: 01.06.2021)

Bülent ŞİĞVA*

Kübra KIRAN**

Öz

Klasik Türk edebiyatının şiiri süslü, sanatlı bir yapıya sahiptir. Kelimelerin anlam derinliği, şairlerin işini kolaylaştırdığı gibi şiirdeki güzelliği yakalamalarını da sağlamıştır. Şairler sanatlı söylemleri ustalıklı kullanarak hünerlerini göstermiş ve devrin ileri gelenlerinin takdirini kazanmışlardır. Dönemlerindeki mimarî yapıların güzelliğine kayıtsız kalamayan şairler, şiirlerinde bu yapılara da yer vermişlerdir. Anlatıldığında ölümsüzlüğü yakalayacak olan yapılar gibi kendilerinin de unutulmayacaklarını düşünmüşlerdir. Bu yolla, yapıları yaptıran kişilerin de sevgisini kazanacaklarına inanmışlardır. Bu yüzden şairler, divanlarında mimarî yapı anlatımlarına, tasvirlerine divanlarda özel bir yer vermişlerdir. Bu anlatımları içeren metinler de “dâriyye” türü içerisinde değerlendirilmiştir.

Bu çalışmada, yaşadığı devirden itibaren usta bir şair olarak anılan Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde tespit edilen mimarî yapı tasvirlerine yer verilmiştir. Mollâ Câmî, Yûsuf u Züleyhâ mesnevisini 889/1483

* Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Assoc. Prof. Dr. Erzincan Binali Yıldırım University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, bsigva@erincan.edu.tr ORCID: 0000-0002-7447-9064

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı MA Student, Erzincan Binali Yıldırım University, Social Sciences Institute, Department of Turkish Language and Literature, kbrakrann@gmail.com ORCID: 0000-0002-2856-4823

yılında yazdığı bilinmektedir. İran edebiyatı, Türk edebiyatını her alanda etkilediği gibi dâriyye türü için de aynı etki söz konusudur. Bunun en güzel örneklerinden birini de Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde görmekteyiz. Bu çalışmada, Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde dâriyye türünün incelenmesi yapılırken “*Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ*” adlı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. No: 3516’da kayıtlı olan el yazma eser ve bu el yazma eser üzerine yapılmış yüksek lisans tez çalışmaları esas alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Dâriyye, Mollâ Câmî, Yûsuf u Züleyhâ.

Abstract

Traditional Turkish poetry is structured in an elegant and elegant manner. Poets were able to capture the beauty in poetry because to the depth of meaning of words. Poets demonstrated their abilities by masterfully employing artistic expressions, earning the attention of the period’s notables. Poets who couldn’t get enough of the magnificence of their time’s architectural structures featured them in their writings. They believed that they, like the constructions that would capture immortality when told, would not be forgotten. They believed that by doing so, they would acquire the affection of the people who had these constructions erected for them. Poets give architectural structures a significant position in their divans because of this. The “dariyye” type is also used to analyze texts that contain these terms. This research looks at the architectural building depictions found in the Masnavi of Yusuf and Zuleyha by Mollah Jami, a famous poet of his day.

Mollah Jami composed Yusuf and Zuleyha mesnevi around 889/1483, according to what is known. In every department, Iranian literature has the same impact on the Commentary genre as it does on Turkish literature. In Mollah Jami’s Yusuf and Zuleyha mesnevi, we can witness one of the best examples of this. In this study is tried to investigate on the manuscript of the type of dariyye in Yusuf and Zuleyha mesnevi of Mollah Jami from Istanbul University Library which is named “*Şerh-i Yusuf and Zuleyha*”, TY. No: 3516 and the master’s thesis studies on this manuscript are based on.

Key words: Classical Turkish Literature, Dariyye, Mollah Jami, Yusuf u Zuleyha.

Giriş

Edebiyatımızda az kullanılan bir edebi tür olan dâriyye; “*Kelime anlamı olarak, ev anlamına gelen Farsça dâr kelimesi, Arapça aidiyet eki olarak evle ilgili, eve ait anlamındadır. Edebiyatta, saray, köşk ve yalı gibi devlet büyüklerinin yaptıkları sanatlı yapıların tasvir edildiği şiirlerin adıdır*” (Akkuş, 2006: 56). İhtişamına önem

verilerek yapılan saraylara, köşklere,yalılara şairler ilgisiz kalamamış ve üsluplarının gücünden yararlanarak bu mimarî yapıları tasvir etme çabasına girmişlerdir. “Kasidelerde memduhun inşa ettirdiği herhangi bir yapı, şairlerce hem bu yapının tavsifi, hem de övülen kimseye kaside sunmanın bir aracı olarak değerlendirilir” (Aydemir, 2002:148).

Şairler, bazen kasidelerin nesib bölümlerinde memduhun yaptırdığı mimarî yapıların sanatlı tasvirine yer vermişlerdir. “Köşklere öven kasidelerin nesib bölümlerine ‘dâriyye’ adı verilmiştir” (Kurnaz, 1993: 483). “Türün örnekleri, kıta-i kebire, musammattar ve gazel nazım şekliyle de yazılmışlardır. Mesnevi benzeri bağımsız eserlerin mekân tasvirlerinde yer alan yapılarla ilgili tasvirlerle de rastlanır” (Akkuş, 2006: 57). Divan edebiyatı şairleri, divanlarında yer alan tarih kıtalarında kendi devrinde yapılan sarayları, köşklere, konakları, camileri, minareleri, mescitleri, dergâhları, çeşmeleri, köprüleri anlatmışlardır. Bu yapıları anlatmakla bu eserlerin ölümsüzleşmesini sağlamışlardır (Tökel, 2016:473).

“Dâriyyelerde sanat yapılarının mimarları, sarayların ışıl ışıl görüntüsü, su kıyısındaki güzel görüntülü yalılar, aydınlatma malzemeleri, binanın rengi, şadırvanı, fıskiyesi ve tavan aydınlatmaları övgü ve hayranlıkla tasvir edilir. Tâk-ı bü-lend, beyt-i musanna, der, münakkaşperde, murassa câm, çini, sundurmaî âvîzeler, ruhâm, mücellâ mermer, taş veya ahşap yapı, kasr-ı mu'llâ, çeşme-i Kevser, Cennetü'l-me'vâ, âbâd, hâl-kârî vb. pek çok estetik ve mimarî terim, dâriyye konulu metinlerde göz alıcı, hayranlık uyandıran tabloların oluşmasını sağlayan çok sayıdaki ifadelerden bazılarıdır” (Akkuş, 2006:57).

Edebi eserlerde, anlatımına yer verilen mimarî yapıların tasvirlerinde mimarî yapılarla ait kısımlar da ele alınmıştır. “Bina edilen bir saraysa; gül bahçesinin güzelliği, çatısı, yüksekliği, ferahlığı, altın kubbesi, şadırvanı, süsleniş biçimi, fenerleri, odaları, çilehaneleri, cami ise; kubbesi, avizesi, minareleri, kemeri, mermeri, havza, şadırvanı vs. gibi özellikleri dile getirilerek anılır” (Aydemir, 2002:148).

Dâriyyelerde, mimarî bir yapının tasvirinin yapılmasının yanı sıra şairler, bu mimarî öğeleri sevgilinin fizikî güzellikleri ile de ilişkilendirerek birer teşbih unsuru olarak da şiirlerinde kullanmışlardır.

“Klasik Türk edebiyatına baktığımızda mimarî mekân ve öge olarak saray, kubbe, kasr, kemer, ev, cami, köprü, mihrap, minare, mukarnas vb gibi birçok mimarî unsurun şiirlerde sıkça yer aldığını görürüz. Bu mimarî öğelerin şiirlerde daha sık yer alması, klasik dönemde yaygınlığının da bir göstergesidir, aynı zamanda. Bu öğelerin, şehrin estetiğinin ve sanatsal dokusunun bir parçası olmaları nedeniyle şiirlerde genellikle bir teşbih unsuru olarak yer aldıklarını görürüz. Bunlar, buldukları mekânı tamamlayan birer güzellik unsuru olduklarından özellikle maşukun fizikî güzelliğinin parçası olan göz, kaş, yüz, boy gibi özellikleriyle de ilişkilendirilir. Böylece maşuk da minare gibi uzun boyu, kemer gibi kaşlarıyla adeta görkemli bir şehre, “bir ulu şâr”a benzer” (Karadeniz, 2018: 499).

1. Yûsuf u Züleyhâ

Edebiyatımızda pek çok kez işlenen Yûsuf ile Züleyhâ mesnevilerinin kaynağı Kur'an-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes (Tevrat)'de geçen Yûsuf ile ilgili bölümlerdir. Yûsuf ile Züleyhâ mesnevileri incelediğinde şairlerin iki kaynaktan da faydalandıkları görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'in on ikinci suresi olan Yûsuf suresi, 111 ayetten oluşmaktadır. Tevrat'ta ise Yaratılış bölümünde *Yûsuf'un Düşleri* başlığı ile bölüm 37'den başlayarak *Yûsuf'un Ölümü* başlığı ile bölüm 50'ye kadar devam eder. Tevrat'ta *Elçilerin Düşü* başlığında yine Yûsuf peygamberden bahsedilir. “*Yûsuf Kıssası, Tevrat'ta kabile merkezli ve detaylı bir anlatımla ifade edilirken Kur'an'da tevhid merkezli ve özlü bir anlatım tercih edilmiştir. Kur'an tefsirlerinde ise kıssada olmayan birçok olay çeşitli râvilere dayandırılarak zikredilmiştir*” (Ümütlü, 2018: 1). Kıssanın edebiyata yansması Kur'an-ı Kerim ve Tevrat'ta anlatılan hadiselerin işlenip aşk ile harmanlanması şeklindedir.

Kur'an-ı Kerim'de “ahsenü'l-kasas (kıssaların en güzeli)” şeklinde anılan Yûsuf kıssası, Türk edebiyatında sevilen ve çok işlenen kıssalardan biri olmuştur. “*Yûsuf kıssasından doğan 'Yûsuf u Züleyhâ' mesnevilerinin ilk örnekleri XIII. yüzyılda görülmeye başlar. XIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar şairi belli olan kırk üç mesnevi tespit edilmiştir*” (Türkdoğan, 2008: 39).

Şairler, mesnevileri niçin kaleme aldıklarını ya da niçin çevirdiklerini ve mesneviyi kime sundukları konusundaki bilgileri mesnevilerin sebep-i telif kısmında anlatırlar. Yûsuf ile Züleyhâ mesnevisini Anadolu sahasında, Şeyyad Hamza, dinî açıdan önemli bulduğu için; Haliloğlu Ali, Oğuz Türkleri tarafında da okunmasını istediği için; Erzurumlu Darir, estetik açıdan nazım denizine dalıp inci çıkartmak arzusunda olduğu için; Hamdullah Hamdi, Yûsuf peygamberin hayatını kendine yakın bulduğu için; Tebrizli Ahmedî, padişahın isteğiyle manzum hâle getirme muradında olduğu için; Kemalpaşazade, diğer eserlerinde olduğu gibi bu eser ile de ikinci bir hayat yaşamak ve ebedi olmak için; Gubarî, Kur'an'daki kıssanın özüne sadık bir eser kaleme almak için; Taşlıcalı Yahya, Mısır'da bir müddet kaldıktan sonra oranın manevi havasından etkilendiği için; Ahmed Mürşidî, eğitici ve öğretici bir eser olduğu için; Taibî, gelenek gibi görüp ibadet amacıyla kaleme almıştır. Yûsuf ile Züleyhâ mesnevisini yazan şairlerin sebep-i teliflerinde yer alan farklı farklı sebepleri olsa da ortak paydada buluştukları şey; Kur'an-ı Kerim'de “ahsenü'l-kasas (kıssaların en güzeli)” şeklinde anılan kıssanın göz ardı edilemeyecek kadar güzel, ibret verici nitelikte olmasıdır (Ayan, 2009:230-270).

2. Mollâ Câmî

Mollâ Câmî, Fars şiirinin en büyük üstadlarındandır. Câmî, ilmi, eserlerindeki üslubu, şairlik yeteneği sayesinde kısa sürede tanınmış ve ünü geniş alana yayılmıştır. Devlet büyüklerinin, âlimlerin, şairlerin takdirini kazanan Câmî, gençlik yıllarından ömrünün sonuna dek öğrenmek arzusundan vazgeçmemiştir. Bu dinî,

edebî, aklı ilim bilgisi şiirlerine yansımış ve birçok âlimin olduğu gibi Türk âlimlerinin de hayranlığını kazanmıştır. Yaşadığı muhit dolayısıyla Türklerle iyi ilişki kuran Câmî de bulunduğu meclislerde Anadolu şairlerini övmüştür. II. Bayezid ile Câmî arasında mektuplaşmalar olmuş, sultanın sevgi ve saygısını kazanmıştır. Câmî de *Silsiletü 'z-Zeheb*'in üçüncü kısmını II. Bayezid adına telif etmiştir. Önemli eserlerinin Türkçeye tercüme ve şerhlerinin olması Câmî'nin Türk edebiyatındaki yerini bir kez daha kanıtlar niteliktedir (Okumuş, 1993:94-99).

Usta kaleme sahip olan Câmî, nitelikli eserler meydana getirmiştir. “*Bilindiği gibi Câmî, hamse ve divan sahibi bir şairdir. Ayrıca Fars kültür ve edebiyatının çeşitli konularına dair biyografi ve teori alanında eserler yankı uyandırmakla kalmamış, İslâm medeniyeti dairesinde eser veren diğer milletlerin edebiyatlarında da ilgiyle karşılaşmıştır*” (Macit, 1991:523).

Mollâ Câmî, hamse geleneğini geliştirerek yedi mesnevi yazmıştır. Câmî, mesnevi külliyatına *Heft Evreng*¹ adını vermiştir. Heft Evreng'de sırasıyla; *Silsiletü 'z-Zeheb*, *Salaman u Absal*, *Tuhfetü 'l-Ahrâr*, *Subhatu 'l-Ebrâr*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Leylâ vü Mecnûn* ve *Hired-nâme-i İskenderî* bulunmaktadır (Ökten, 2011:1).

3. Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisi²

Aşk hikâyesi olarak anlatılan Yûsuf ile Züleyhâ mesnevisi, Mollâ Câmî'nin üslubuyla birleşince yıllarca okunan, örnek alınan bir eser hâline gelmiştir. Mollâ Câmî, Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde hezec bahrinin “Mefâ'îlün/Mefâ'îlün/Fe'ülün” kalıbını kullanmıştır. Mollâ Câmî'nin üslubundaki ustalık, titiz kelime seçimleri vezne de yansımıştır. Bunu beyitlerdeki aruz kusurlarının yok deneye kadar az sayıda olması açıkça göstermektedir.

¹ “İranlı mutasavvıf şair Abdurrahman-ı Câmî, *Hamse'sine Silsiletü 'z-zeheb ve Salâmân u Absal mesnevilerini ekleyerek bu yeni tertibe, Farsça 'yedi taht' anlamına gelen ve büyük ayı yıldız kümesinin adı olan Heft Evreng adını vermiştir.*” (Kurtuluş, 1998:157).

² Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinin özeti, “*Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ*” adlı İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY No:3516'da kayıtlı olan el yazma eser ve bu el yazma eser üzerine yapılmış yüksek lisans tez çalışmaları esas alınarak oluşturulmuştur. Bu tez çalışmaları şunlardır: Neslihan Kültür, *Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinin Şârihi Bilinmeyen Bir Şerhi (1b-56a Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, SBE, 2019); Bilgehan Köse, *Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinin Şârihi Bilinmeyen Bir Şerhi (56a-110b Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, SBE, 2019); Yasin Kan, *Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinin Şârihi Bilinmeyen Bir Şerhi (110b-165b Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, SBE, 2020); Aybike Karakaş, *Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinin Şârihi Bilinmeyen Bir Şerhi (165b-220b Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, SBE, 2020); Kübra Kıran, *Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinin Şârihi Bilinmeyen Bir Şerhi (220b-274a Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)*”, (hazırlanmakta olan Yüksek Lisans Tezi).

Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde bulunan “*Nahl-ı Beyân-ı Fazîlet-i Işk Besten ve Şâhçe-i Âgâz-ı Sebeb-i Nazm-ı Kitâb Beyân Peyvesten*” başlıklı mesnevinin sebep-i telif bölümünü oluşturmaktadır. Mesnevinin sebep-i telif kısmında şair, bu mesneviyi kaleme almasındaki etkeni şu şekilde açıklamıştır:

“*Bu 34 beyitte aşksız bir gönlün sadece su ve çamurdan ibaret olduğu, aşkın insan gönlü için çok önemli olduğu, ancak bu aşkın yalnızca Allah aşkı olması gerektiği anlatılmıştır. Kendisinin de âşıklık mertebesine erişmiş olduğunu, hatta bu yeteneğin kendisinde doğuştan mevcut olduğunu, artık bu dünyaya bir eser bırakması gerektiğini ve Allah'ın da ona bu fırsatı verdiğini ifade etmiştir*” (Kültür, 2018: 28).

“*Sebeb-i telif*” başlığının devamı niteliğindeki bu bölüm 380.-420. beyitler arasındadır. Bu bölümde Allah'ın aşkıyla kalemi eline alıp nasıl yazmaya başladığını anlatan şair Leylâ ve Mecnûn hikâyesinin eskidiğine Hüsvrev ve Şirin hikâyesinin de zamanının dolduğuna vurgu yaparak asıl kaynağı Kur'an-ı Kerim olan bu hikâyenin hepsinin önüne geçeceğine dem vurmuştur. Eserinde asla yalan olmayacağını anlatan şairin bu ifadesine şârih Hamza-nâme örneğini vermiş ve Yûsuf gibi bir güzelliği anlatan eserin asla kötü olamayacağını da belirtmiştir. Yûsuf ve Züleyhâ'nın vefâ ve aşk için en güzel örnekler olduğunu ve onları yazarak çok büyük bir hazineye imza attığını da belirterek bölümü sonlandırmıştır” (Kültür, 2018: 29).

Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisi, klasik mesnevi tertibine uygun olarak yazılmıştır. Giriş kısmı; besmele, tahmîd, tevhid, münâcât, na't, miraciyye, Mollâ Câmî'nin hocası olan Şeyh Ubeydeullâh'a methiye, Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ eserini sunduğu, dönemin padişahı Hüseyin Baykara'ya methiye, Allah'ın birliği, dünyayı ve Hz. Adem'in yaratılışının anlatıldığı beyitler, sebep-i telif şeklinde sıralanmıştır. Asıl konunun anlatıldığı “âgâz-ı destân” bölümüne geçilmiştir. Hz. Adem'in Hz. Yûsuf'tan haberdar olmasına, Hz. Adem'den başlayıp ondan sonra gelen peygamberlerin anlatımına, Yûsuf'un doğumuna yer verilmiştir. Yâkub, oğulları arasından Yûsuf'a ayrı bir sevgi duymuştur. Yûsuf'a olan bağlılığı Yâkub'un tutumlarına da yansımıştır. Diğer taraftan Mağrip hükümdarı olan Taymus'un kızı Züleyhâ rüyasında Yûsuf'u görmüş ve Yûsuf'a âşık olmuştur. Güzelliği ile anılan Züleyhâ, Yûsuf'u rüyasında görebilmek için geceleri heyecanla beklemiştir. Züleyhâ'daki değişim, dadısının dikkatini çekince Züleyhâ kendini dadiya açmıştır (Kültür, 2018: 23-31).

Züleyhâ, rüyalarında Yûsuf'u görmeye devam etmiştir. Rüyalardan sonra kendindeki değişime tanık olan Züleyhâ, aşk kavramı üzerinde durup aşkın ne demek olduğunu anlamaya çalışmış ve bu durumu felek ile hasbihal etmiştir. Aşk derdi Züleyhâ'yı ele geçirmiş, yüreği hüznünlere gark olmuştur. Züleyhâ'daki değişimlerin farkına varan babası durumu öğrenince, âlimlerden çare istemiştir. Hekimlerin tavsiyesiyle Züleyhâ'nın ayağına zincir vurulmuş ve Züleyhâ bir yıl bu şekilde yaşamış-

tır. Üçüncü kez rüyasında Yûsuf'u gören Züleyhâ, Yûsuf'un mekânının Mısır olduğunu ve Yûsuf'u Mısır'da araması gerektiğini öğrenmiştir. Artık sevdiğinin yerini, mekânını, mevkisini bilen Züleyhâ, babasına müjdeyi iletmiş ve bu sayede ayağındaki zincirden kurtulmuştur. Bu arada Züleyhâ'nın güzelliği de dilden dile yayılmış, devrin ileri gelen padişahları Züleyhâ için elçiler göndermiştir. Züleyhâ'nın babası olan Taymus Şah'ı kızının gönlündeki kişinin Mısır'da bulunduğunu söyleyerek elçileri geri çevirmiştir. Züleyhâ'nın hâlini iyi bulmayan baba, Mısır Azizi'ne elçi gönderip Mısır'a eğilim gösterdiğini iletmesini istemiştir. Elçi, Mısır Azizi'ne Taymus Şah'ın kızı olan Züleyhâ'nın güzelliğinden bahsetmiş ve Mısır Azizi Züleyhâ'yı zevce olarak istemiştir. Düğün için Mısır'a yolculuk başlamıştır. Mısır'a vardıkları gece Züleyhâ rüyasında âşık olduğu kişi ile evleneceği kişinin aynı olmadığını görünce telaşa kapılmış ve pişmanlık içinde felek ile konuşmaya başlamıştır. Gaybdan gelen bir ses doğru yolda olduğunu, sevdiği kişiye Aziz sayesinde ulaşacağını söyleyince Züleyhâ durumu kabullenmiş ve Mısır Azizi ile evlenmiştir. Mısır Azizi, Züleyhâ için altından saray yaptırmış ama bir türlü Züleyhâ'nın günleri güzel geçmemiştir. Züleyhâ, üzgün bir hâlde Yûsuf'a kavuşacağı günleri sabırla beklemiştir (Köse, 2018: 22-26).

Yakûb, oğulları arasından Yûsuf'u daha çok severmiş. Yûsuf, bir gece rüyasında güneş, ay ve on bir yıldızın kendisine secde ettiğini görmüş ve rüyasını babasına anlatınca Yakûb, rüyanın manasını anlayarak bu rüyadan kimseye bahsetmemesi gerektiğini söylemiştir. Yûsuf, babasının uyarmasına rağmen rüyayı kardeşlerine anlatmıştır. Babalarının tutumu ve bu rüya karşısında kardeşlerini kıskançlık iyice sarmış, kardeşler Yûsuf hakkında kötü düşünmeye başlamıştır. Aralarında aldıkları ortak bir fikirle Yûsuf'u kuyuya atmaya karar vermişlerdir. Kardeşler, bu emellerini gerçekleştirmek için plan yapıp babalarının karşısına çıkmış ve kardeşleri olan Yûsuf'u da yanlarına alarak sahrada gezinmek istediklerini babalarına söylemişlerdir. Babalarına Yûsuf'u koruyacaklarına dair söz vererek babalarını ikna etmişler ve sahraya gidince Yûsuf'u dövdükten sonra Yûsuf'un gömleğini çıkararak eli kolu bağlı bir şekilde onu kuyuya atmışlardır. Kuyuda Yûsuf'un yanına Cebrâil gelmiş, Hz. İbrahim'i ateşten koruyan gömleği Yûsuf'a giydirip Allah'tan gelen mesajı iletmiştir. Cebrâil, üç gün kuyuda Yûsuf'a arkadaşlık etmiştir. Yûsuf'u Mısır'a giden bir kervan bulmuş ve durumu gören Yûsuf'un kardeşleri hemen kervanın yanına gelerek Yûsuf'un kendilerine itaat etmediğini ve para karşılığında onu köle olarak satabileceklerini söylemişlerdir. Mâlik isimli biri Yûsuf'u köle olarak satın almıştır (Köse, 2018: 26-28).

Kervan, Mısır'a doğru ilerlerken Mısır padişahı Yûsuf'un güzelliğinden haberdar olmuş ve Mısır padişahı Azizi'ni bu kervanı karşılamaya göndermiştir. Yûsuf'u gören Aziz, Yûsuf'un güzelliğini görüp secde etmek istemiş ve hemen onu padişaha götürmeye niyetlenmiştir. Mâlik, yorgunluklarını dile getirip ertesi gün temizlenip teşrif edeceklerini söylemiş ve ertesi gün Yûsuf ile Mâlik, Mısır padişahının köşküne gelmiştir. Yûsuf'un güzelliğini görenler onun etrafında toplanmıştır. Bu

sırada padişahın köşküne gelen Züleyhâ kalabalığa yönelince rüyalarında gördüğü kişiyi karşısında görüp bayılmıştır. Züleyhâ dadısına baygınlığının sebebini ve beklediğine kavuştuğunu söylemiş dadısı ise ona biraz daha zamanının olduğunu ve sabırlı davranması gerektiğini iletmiştir. Mâlik, Yûsuf'u överek onu satmak isteyince Züleyhâ, hemen eşinin yanına gelerek onu köle olarak satın almak istediğini söylemiştir. Mısır Aziz'i eşinin isteği üzerine padişahın huzuruna çıkıp Yûsuf'u satın alıp evlat edinmek istediğini söylemiş ve padişah bu isteği geri çevirmemiştir. Züleyhâ, Yûsuf'un gönlünü kazanmak için onunla yakından ilgilenmiştir. Yûsuf, Züleyhâ'nın ona beslediği duyguları fark etmeyince üzülmeğe olan kızına dayanamayan Züleyhâ'nın dadısı, Yûsuf'a Züleyhâ'nın ona olan aşkından bahsetmiştir. Yûsuf, Züleyhâ'dan çok iyilik gördüğünü ama efendisine ihanet etmeyeceğini, Allah katında da böyle bir durumun uygun olmadığını dile getirmiştir. Bir sefer de Züleyhâ sevgisini Yûsuf'a açmış ve Yûsuf, yine aynı şekilde Züleyhâ'ya hâlini arz ederek ona hizmetkârlıktan öte bir şey yapamayacağını söylemiştir. Züleyhâ, dadısının tavsiyesi üzerine Yûsuf için bir saray inşa ettirmiş ve sarayın her tarafına kendisi ve Yûsuf'un tasvirleri ile süsletmiştir. Saray inşa edildikten sonra hazırlanıp Yûsuf'u saraya davet etmiştir. Yûsuf ile Züleyhâ sarayı birlikte gezdikleri sırada Züleyhâ bir taraftan Yûsuf'a şiirler okumuştur. Sarayın yedinci odasına geldiklerinde bu odadaki tasvirlerin daha açık bir hâlde olduğunu gören Yûsuf, Züleyhâ'nın niyetini anlamıştır (Kan, 2020: 24-31).

Yûsuf, Züleyhâ'nın tuzağına fırsat vermeden odayı terk etmek için dışarı çıktığında Mısır Azizi ile karşılaşmıştır. Züleyhâ durumdan sıyrılmak için Yûsuf'a iftira atmış, Mısır Azizi Yûsuf'u hapse attırmaya karar verdiği sırada Yûsuf'un duasıyla birlikte Allah tarafından üç aylık bebek Yûsuf'a şahit olmuştur. Üç aylık bebek konuşarak Yûsuf'un yırtılan gömleği ile yırtılan kısmın ön tarafta ise Züleyhâ'nın haklı olduğunu, arka tarafta ise Yûsuf'un haklı olduğunu söyledikten sonra Yûsuf'un masum olduğunu açıklamıştır. Mısır Azizi, gömleğin yırtılan kısmının arkada olduğunu görünce Yûsuf'un doğru söylediğini anlamıştır. Bu hadise şehirde yayılınca çıkan söylentilere karşı Züleyhâ kendini kınayan kadınları evine davet etmiştir. Züleyhâ, ziyafette kadınların ellerine portakal ve çakı vermiş ve bu sırada içeriye Yûsuf'u çağırmıştır. Kadınlar, Yûsuf'un güzelliği karşısında ellerini kesmiş, Züleyhâ'ya hak vererek zindana girmek yerine Züleyhâ'nın isteğini yerine getirmesi konusunda Yûsuf'a akıl vermiştir. Yûsuf ise günaha girmek yerine zindana girmeyi tercih etmiştir. Züleyhâ da bir zaman sonra Yûsuf'un zindandan kurtulmak amacıyla Züleyhâ'nın isteğini yerine getireceğini düşünerek eşi Mısır Azizi'ne Yûsuf'u zindana attırmasını talep etmiştir. Züleyhâ, bir zaman sonra Yûsuf'u zindana attırdığı için pişman olmuş ve ağlamaktan, üzülmeğe güzelliğini kaybetmiştir. Yûsuf, zindanda olduğu sırada iki kişinin rüyasını yorumlamıştır. Rüyasını yorumladığı kişiye padişaha kendisinden bahsetmesi için istekte bulunmuştur. Bu kişi, zindandan kurtulduğunda Yûsuf'un isteğini yedi yıl boyunca hatırlamamıştır. Bir gün Mısır padişahı bir rüya görmüş ve rüya yorumcularından rüyasını yorumlamasını istese de

kimse padişahın rüyasını yorumlayamamıştır. Bu sırada Yûsuf'un istekte bulunduğu kişi, Yûsuf'u hatırlamış ve padişaha Yûsuf'tan bahsetmiştir. Padişahın isteği üzerine Yûsuf rüyayı yorumlamış ve padişahın Yûsuf'un rüya yorumunu beğenmesi üzerine Yûsuf zindandan kurtulmuştur (Karakaş, 2020: 18- 22).

Yûsuf, zindandan kurtulduktan sonra padişahın sevgisini kazanmıştır. Yûsuf için günler güzel geçerken, Züleyhâ için ise acı dolu geçmekteymiş. Züleyhâ'nın bîtâb gönlüne Yûsuf'a duyduğu aşk acısına bir de eşini kaybetme acısı eklenmiştir. Yaşadıklarından sonra Züleyhâ, eski güzelliğini, sağlığını kaybetmiş ve perişan hâlde kalmıştır. Bu durumda bile Yûsuf'u dilinden düşürmeyen Züleyhâ, Yûsuf'un padişah olduğunu öğrenmiştir. Yûsuf'u görebilmek için onun geçeceği yolun başına kamıştan ev yaptırıp Yûsuf'un izini sürmeye başlamıştır. İstedigine ulaşamayan Züleyhâ, evine dönmüş ve yıllardır inandığı putları parçalayıp Allah'a dua etmiştir. Sonraki gün Züleyhâ tekrar Yûsuf'u bulma ümidiyle yollara düşmüştür. Züleyhâ'nın yorgun dilinden dökülen sözler Yûsuf'a ulaşmıştır. Yûsuf, kapıcısından bu kadını bulup huzuruna getirmesini istemiş. Kapıcı, Züleyhâ'yı bulmuş ve onun derdinin Yûsuf ile olduğunu anlayınca durumu Yûsuf'a iletmiştir. Yûsuf'un huzuruna gelen Züleyhâ konuşmaya başlayınca Yûsuf onun Züleyhâ olduğunu anlamıştır. Züleyhâ'nın bu çaresiz hâli Yûsuf'u çok etkilemiş ve Yûsuf, Züleyhâ'nın istekleri için Allah'a dua etmiştir. Yûsuf'un duası ile Züleyhâ eski güzelliğine ve sağlığına kavuşmuştur. Züleyhâ'nın diğer isteği ise Yûsuf ile evlenmek olunca tam o anda Yûsuf'un yanına Cebrail gelmiş, Allah'ın Züleyhâ'nın duasını kabul ettiğini bildirmesi üzerine Yûsuf Züleyhâ'nın isteğini kabul etmiştir. Yûsuf ile Züleyhâ evlenmiş ve mutlu evliliklerinin ardından iki oğulları olmuştur. Yûsuf, bir gece rüyasında dadısı ve babasının Yûsuf'u yanlarına davet ettiğini görmüştür. Yûsuf, uyandıktan sonra rüyasının manasının ölüm olduğunu anlayınca bu durumdan Züleyhâ'ya bahsetmiş ve Yûsuf'un öleceği haberi Züleyhâ'yı mahvetmiştir. Acı gün gelip çatmış, Yûsuf hayata gözlerini yummuştur. Yûsuf'un ölümü üzerine feryat figan koparan Züleyhâ, Yûsuf'suz bir dünyada yaşamaya dayanamamıştır. Züleyhâ son kez Yûsuf'un mezarını okşamış, sevdiğinin toprağını öpmüş ve o anda canını vermiştir (220b-274a).

Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde asıl hikâyenin anlatıldığı bölümden sonra üç manzume yer almaktadır. Bunlardan ilkinde felek ejderhaya benzetilerek felekten şikâyet edilmiş, dünyanın geçici olduğu, zevk ve sefaya kanılmaması ve ahiretin unutulmaması gerektiği anlatılmıştır. İkinci manzumedeki Mollâ Câmî'nin oğluna öğütleri yer almaktadır. Sağlığın, ilmin, güzel amellerin öneminden bahseden bu bölüm nasihat içeriklidir. Üçüncü manzumedeki Câmî, kendi nefsi ile dertleşmektedir. Nefsine iyi dileklerde bulunarak nefsini terbiye etmesi gerektiğini anlatmıştır. Câmî, hatime kısmında kendisine böyle bir eseri tamamlamayı nasip ettiren Allah'a şükür etmiştir. Eserinin ismini Yûsuf u Züleyhâ koyduğunu, eserin yazılış yılının 889 olduğunu ifade etmiş ve eserinin padişah ve devlet erkanına mübarek olmasını dileyerek eserini bitirmiştir (220b-274a).

4. Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisi Üzerine Yapılan Şerhler

4.1. Telli Mehmed b. İbrahim Vehbî, Şerh-i Dibâce-i Yûsuf u Züleyhâ

Hayatı hakkında bilgi bulunmayan Telli Mehmed b. İbrahim Vehbî, Şerh-i Gazeliyyât-ı Urfî isimli eserinde, Abdurrahman Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinin dibâce kısmına şerh yazdığını bildirmektedir. Fakat şerhin bu nüshasına ulaşamamaktadır (Turgut, 2013: 74-75).

4.2. (-) (XVII. yüzyıl), Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. No: 3516'da Şem'î adına kayıtlı bu eserin müstensihisi Abdülaziz bin Mehmed eş-Şehir be-Müminzâde'dir. Şem'î adına kayıt düşülen eserin şerhinin Şem'î'ye ait olup olmadığı hakkında bir belirsizlik vardır. Şerh-i Yûsuf u Züleyhâ'da uygulanan şerh yöntemi Şem'î'nin şerh yönteminden farklı olarak ilerlemiştir. Bu da akıllarda soru işareti uyandırmaktadır. Şanlı, makalesinde³ Kâtip Çelebi'nin Keşfü'z-Zünûn adlı eserindeki bilgileri esas alarak İstanbul Üniversitesi Kütüphanesindeki Yûsuf u Züleyhâ şerhinin Ömer el-Halvetî el-Manisavî'ye ait olabileceğini bildirmektedir (Şanlı, 2010: 1337). Şerh eden kişi hakkında kesin bir bilgiye varılamadığı için bu eser üzerine yapılan yüksek lisans tezlerinde “şârihi bilinmeyen” ibaresi kullanılmıştır.

Şerh, talik hattıyla yazılmış ve 274 varaktan meydana gelmiştir. Eserde Farsça olan başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmış, beyitlerin üzeri de kırmızı çizgi ile çizilmiş ve her sayfada 19 satır bulunmaktadır (Şanlı, 2010: 1335).

Bu eser üzerine Neslihan Kültür, Bilgehan Köse, Yasin Kan, Aybike Karakaş yüksek lisans tezi hazırlamışlardır.

4.3. (XVIII-XIX. Yüzyıl) Hacı Sâlihzâde Halil Hâcibî, Şerh-i Yûsuf u Zelîhâ

Hâcibî'nin bu eserinin Tek- Esin Vakfı Dr. Emel Esin Kütüphanesi, No: 596'da ve Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi No: 2829'da kayıtlı iki nüshası bulunmaktadır. Her iki nüshada da eserin ismi “Şerh-i Yûsuf u Zelîhâ” olarak geçer. Tek- Esin Vakfı Dr. Emel Esin Kütüphanesi, No: 596'da kayıtlı olan nüshada eserin müstensihinin, istinsah tarihinin bilgileri yer almaktadır. Eserin son kısmı tamamlanmadığı için eksik bırakılmıştır. Diğer nüshadan farklı olarak bu nüshada giriş kısmı yer almaktadır ve eserin, Erzurum valisi Abdurrahman Paşa'ya takdim edildiği bilgisi mevcuttur. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi No: 2829'da kayıtlı olan

³ İsmet Şanlı (2010), “Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sının Bilinmeyen İki Türkçe Şerhi”, *Turkish Studies-Language*, S.5, s. 1328-1345.

nüşhada da müstensihinin, istinsah tarihinin bilgileri bulunmamaktadır (Özder, 2018: 211-212).

Deva Özder, bu iki nüshayı esas alarak doktora tezi hazırlamıştır.⁴

Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevisinde Dâriyye

Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde, dâriyye türüne ait beyitler bu başlık altında ele alınmıştır. Bu türe özgü beyitler verilirken; beyitlerin geçtiği başlık, başlığın şârih tarafından verilen şerhi ve beyitlerin mesnevîde yer aldığı varak numaraları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bilgileri, beyitlerdeki dâriyye türünün işlenişinin incelenmesi takip etmiştir. Beyitlerin günümüz Türkçesine aktarımında, mesneviyi şerh eden şârihin şerhi dikkate alınmış olup tarafımızca şârihin dilinden daha sade bir dil kullanımı tercih edilmiştir.

“*Der-Âmeden-i Züleyhâ Hem-râh-ı Azîz-i Mısır be-Mısır u Bîrûn Âmeden-i Mısriyân ve Tabakhâ-yı Nisâr ber-Amârî-i Züleyhâ Efşânden*”/“*Mısır Azizi'nin Mısır'dan Züleyhâ'ya Gelmesi ve Mısırlıların da Dışarı Gelmeleri ve Saçı Tabaklarını da Züleyhâ'nın Taht-ı Revânî Üzerine Saçması*” başlığında Mısır Azizi'nin Züleyhâ için altından yaptırdığı saray tasviri yer almaktadır. Mısır Azizi'nin Züleyhâ için altından yaptırdığı saray, dünyanın cenneti şeklinde nitelendirilmiş, üstün vasıflarla donatılmıştır. Sarayın güzelliğini, eşsizliğini anlatmak için sarayın kerpiçleri aya ve güneşe benzetilmiştir. Altın işleyici üstad tarafından inşa edilen saray için ‘eşek yüküyle altın sarf edilmiş’ diyerek sarayın değeri gözler önüne serilmiştir. Bu sarayın tasviri 87^b vараğında şu şekilde geçmektedir:

Sarâyî belki der-dünyâ behiştî

Zi ferşeş mâh-ı hıştî mihr-i hıştî

Belki de dünyada cennet misali olan o sarayın döşemesinin bir kerpiçi aydan, bir kerpiçi güneşendi. Yani bir kerpiçi altın ve bir kerpiçi gümüş idi.

Der-ân devlet-serâ tahtî nihâde

Be-zîbâyî zi her tahtî ziyâde

O devlet sarayında bir taht kurulmuştu. O taht, güzellik ve süslülük bakımından her tahttan üstündü.

Der-o borde be-kâr üstâd-ı zer-kâr

Pey-i gevher-feşânî zer be-har-vâr

Altın işleyici üstad, o tahtı cevherlerle donatmak için eşek yüküyle altın sarf etmişti.

⁴ Deva Özder, (2018). *Hâcibî'nin (Hacı Sâlih-zâde) Şerh-i Yûsuf u Zelihâ'sı (İnceleme- Tenkitli Metin)*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Be-pây-ı taht zer-mehdeş resândend

Güher-vâreş be-taht-ı zer nişândend

Tahtın ayağına altın beşik erişdirdiler. Güher gibi Züleyhâ'yı altın tahta diktiler ve oturttular.

“*Tazarru' Nümûden-i Züleyhâ Pîş-i Dâye ve İltimâs-ı Hîle'i Ki Sebeb-i Muvâsalat-ı Yûsuf Aleyhisselâm Gerded*”/ “*Züleyhâ, Dadısının Önünde Yalvarıp Yakarma Gösterip ve Züleyhâ'nın Yûsuf'a Kavuşmasına Sebep Olacak Hileyi Dadısından Talep Etmesi*” başlığı altındaki anlatıda Züleyhâ, bir gece dadısını huzuruna davet eder. Aşk acısıyla yanıp tutuşan Züleyhâ, dadısına gönlünü açar. Dadısı, Züleyhâ'ya Yûsuf'un aşkını kazanabilmesi için duvarları Züleyhâ ile Yûsuf'un tasvirleriyle süslü bir saray inşa ettirmesini tavsiye eder. Züleyhâ dadısının bu fikrini beğenir ve bu vasıflarla donatılmış olan bir saray inşa ettirir. Züleyhâ tarafından inşa ettirilen saray tasvirleri 154^a-154^b'de şu şekilde geçmektedir:

Cevâbeş dâd dîger bâr dâye

Ki ey hür ez-cemâlet borde mâye

Dadısı Züleyhâ'ya bir daha cevap verdi ki huri kızları güzelliğinin aslını senin cemalinden almıştır.

Merâ der-hâtır üftâdest kârî

K'ez-ân kâr[em] torâ hîzed karârî

Benim hatırıma bir iş düşmüştür. Ol işten senin için bir karar kalktı.

Velî vaktî müyesser gerded in kâr

Ki sîm ârî be-üştür zer be-har-vâr

Lakin bu iş, deve yükü gümüş, eşek yükü altın getirmekle ancak müyesser olur. Yani ancak senin işin bu şekilde hasıl olur.

Be-sâzem çün İrem dil-keş binâyî

Be-güyem tâ der-ân sûret-nümâyî

Be-mevzi' mevzi' ez-tab'-ı hüner-kûş

Keşed şekl-i to [bâ]-Yûsuf hem-âgûş

Çü Yûsuf yek zamân der-vey nişîned

Der-agûş-ı hodet her câ be-bîned

Dadı, Züleyhâ'ya “İrem bağı gibi gönül alıcı bir saray yapayım ve hüner sergileme mizaçlı nakkaşa, yer yer senin şeklini Yûsuf aleyhisselâm ile kucaklaşmış

şekilde saray duvarlarına nakş etsin diye emredeyim. Böylece Yûsuf aleyhisselâm bir an hanenin içinde oturduğunda seninle kucaklaştığını her yerde görsün.” der.

Be-cünbed der-dileş mihr-i cemâlet

Şeved ez-cân taleb-kârî visâlet

Onun gönlünde senin güzelliğinin sevgisi coşar ve sana kavuşmayı ister. (Seninle olmaya arzu duyar.)

“*Îmâret Kerden-i Dâye Hâne râ ki der-vey Tasvîr-i Cemâl-i Yûsuf ve Züleyhâ Konend*” / “*Züleyhâ'nın Dadısı Bir Saray İnşa Ettirip O Sarayın İçinde Yûsuf ve Züleyhâ'nın Tasvirlerini Eylemesi*” başlığında mimarların yaptığı saray tasviri yer almaktadır. Bu sarayın içinde altınlarla, cevherlerle süslenen yedi hane bulunmaktadır. Birbiri içinde sıralanan hanelerin yedincisinde ise Yûsuf ile Züleyhâ'nın çizilmiş resimleri vardır. Yûsuf için sarayın yerleri mermerlerle döşenmiş, direkleri altınlar ile süslenmiştir. Sarayda iki sevgilinin suretlerinin nakşının olmadığı boş bir yer kalmamış her yer o iki sevgilinin nakşıyla kaplanmıştır. Mimarların yaptığı saray tasviri 155^b-157^b varakları arasında şu şekilde geçmektedir:

Be-hükûm-i dâye zerrîn dest üstâd

Zer-endûde sarây[i] kerd bünyâd

Dadının emriyle altın elli üstad, altın kaplamalı bir saray inşa etti.

Safâ-yı suffehâyeş subh-ı ikbâl

Fezâ-yı hânehâyeş genc-i âmâl

Onun sofalarının saflığı devlet sabahıydı. Onun hanelerinin meydanı muradlar hazinesiydi.

Mümehhed ferş-i mermer der-memerhâş

Muvassal z'âbnûs u 'âc derhâş

Gececeği yollara mermer döşenmiş, kapıları abanozla ve fil dişiyle örülmüş.

Der-ender hem der-ân câ heft-hâne

Çü heft-evreng bî-misl-i zamâne

O sarayda kimsenin bir benzerini görmediği yedi hane var idi.

Müretteb her yek ez-levn-i diger seng

Sakâlet dîde vü sâfi vü hoş-reng

O yedi hanenin her biri farklı renkte olan taşlarla tertip edilmiştir. Bu haneler yaldızlanmış, saf, berrak hâle getirilmiş ve insana hoş gelen renklerle süslenmiştir.

Be-heftüm hâne hemçün çarh-ı heftüm

Ki her nakşî vü rengî bûd ez-o güm

Yedinci hane yedinci gök gibiydi. Her bir nakş ve her bir renk bakımından yedinci çarhtan noksan değildi. (Yani yedinci hanede olan nakışlara nazaran yedinci gökteki nakışlar bir yok hükmündeydi.)

Murassa' çil-sütûn ez-zer ber-efrâht

Zi vahş u tayr zîbâ şeklhâ sâht

Altından süslenmiş kırk direk diktiler ve bu direkleri vahşi hayvan, kuş sûretleriyle şekillendirdiler.

Be-pây-ı her sûtûnî sâht ez-zer

Gazâlî nâf-ı o pür-müşg-i ezfer

Her direğin ayağını altından yaptı. O bahçenin ahusunun göbeği güzel kuyula doluydu.

Zi tâvûsân zerrîn sahn-ı o pür

Be-dümhâ-yı murassa' der-tebahtur

O sarayın meydanı altından tavus sûretleriyle doluydu. Mücevherlerle süslenmiş kuyruklarıyla kibirli bir şekilde yürümekteydiler.

Miyân-ı ân dırahtî ser-keşîde

Ki misleş çeşm-i nâdir-bîn ne-dîde

O sarayın ortasında hiç kimsenin daha önce görmediği bir ağaç boy vermişti.

Zi sîm-i hâm bûdeş nâzenîn sâk

Zi zer a'zâyeş ez-fîrûze evrâk

Onun (o ağacın) nazenin gövdesi ham gümüştendi. Uzuvarı altından, yaprakları piruzedendi.

Be-her şâheş zi san'at bûd tayyâr

Zümür-rüd-bâl murgî sebz-minkâr

Onun her dalında üstadın sanatından ortaya çıkan kanadı zümrütten, gagası yeşil bir kuş uçuyordu.

Be-nâmîzed dıraht[î] sebz ü hurrem

Ne dîde hergiz ez-bâd-ı hazân gam

Allah hakkı için yeşil ve kutlu bir ağaçtı. Hazan rüzgârından hiç gam görmemişti. (Yani hazan rüzgârı ona hiç zarar vermemişti.)

Heme murgân-ı o bâ-merdümân râm

Be-yek câ kerde subh u şâm ârâm

O ağaçtaki bütün kuşlar insanlara boyun eğmiş idi. Sabah ve akşam bir yerde karar kılmışlardı.

Der-ân hâne musavvir sâht her câ

Misâl-i Yûsuf u nakş-ı Züleyhâ

O hanenin her yerinde Yûsuf aleyhisselâmın misali ve Züleyhâ'nın nakşı tasvir edilmişti.

Be-hem binşeste çün ma'şûk u 'âşık

Zi mihr-i cân u dil bâ-hem muvâfık

Âşık ve ma'şûk gibi birbirleriyle oturmuşlardı. Can ve gönül muhabbetinden birbirine uygundular.

Be-yek câ ân leb u ân bûse dâde

Be-yek câ ân miyân u ân güşâde

Bir yerde Züleyhâ'nın Yûsuf aleyhisselâmın dudağından öptüğü tasvir edilmiş. Bir yerde de Züleyhâ'nın belini (yani avret yerini) Yûsuf aleyhisselâma açtığı tasvir edilmiştir.

Eger nezzâregî ân câ güzeştî

Zi hasret der-dehâneş âb geştî

Eğer bir başkası o yerden geçseydi onlara imrendiğinden ağzı sulanırdı. (Onların şekillerine bakarak onlara hasret ve gıbtayla ağzı sulanırdı).

Hemânâ bûd sakf-ı o sipihri

Ber-o tâbende her câ mâh u mihrî

Sanki onun tavanı feleğe benzerdi. O tavan üzerindeki her yerde ay ve güneş parlıyordu. Yani Züleyhâ ve Yûsuf aleyhisselâmın sûretleri ay ve güneş gibi parlıyordu.

'Aceb mâhî vü mihrî çün dü-peyker

Zi çâk-ı yek girîbân ber-zede ser

Şaşılacak şey, ay ile güneş iki çehre gibiydi. Bir elbise yakasının yırtığından baş çıkarmışlardı. Yani iki sûret bir yakadan baş çıkarmıştı.

Nümûdî der-nazar her rûy-ı dîvâr

Çü der-fasl-ı bahârân tâze gülzâr

Her duvara baktığında (duvarı) bahar mevsimindeki taze gül bahçesi gibi görürdün.

Be-her gülgül zemîneş bîş yâ kem

Dü-şâh-ı tâze gül pîçîde ber-hem

Onun zemininin gül gibi olan güzel her kesme ve doğramalarında çok veya az iki taze gül dalı birbirine girmişti (sarılmıştı).

Zi ferşeş bûd her cây[i] şüküfte

Dü-gül bâ-hem be-mehd-i nâz huft

O hanenin döşemesinin her yerinde iki gül açılmıştı ve iki gül birbirleriyle naz beşiğinde uyumuştular. Yani döşemesinin her yerinde o iki sûret nakş olunmuştu.

Der-ân hâne ne-bûd el-kıssa yek cây

Tehî z'ân dü-dil-ârâm [u] dil-ârây

Sözün kısası o hanenin içinde gönül rahatlatıcı ve gönül bezeyici iki sevgilinin (Yûsuf ile Züleyhâ'nın) suretlerinin nakşının olmadığı boş bir yer kalmamıştı. Yani her yer o iki sevgilinin nakşıyla kaplanmıştı.

Be-her sû dîde-ver dîde güşûdî

Zi evvel sûret-i işân nümûdî

O hanenin her tarafına nazar edilse ilk bakışta onların sûretleri görünürdü.

Çü [şod] hâne bedîn sûret müheyyâ

Be-Yûsuf şod füzûn şevk-i Züleyhâ

O hane bu şekilde hazırlandığı için Züleyhâ'nın Yûsuf aleyhisselâma meyli ve muhabbeti daha ziyade oldu.

Be-her nevbet ki ân büthâne râ dîd

Der-o mihr-i dige ez-nev be-cünbîd

Züleyhâ, her nevbette o puthaneyi görürdü. Züleyhâ'da daha başka bir muhabbet coşardı, harekete geçerdi.

Belî 'aşık çü bîned nakş-ı cânân

Şeved z'ân nakş harf-i şevk hânân

Evet öyledir. Âşık, cananın nakşını görünce o nakışta şevk harfini okuyucu olur. Yani iştiyakı artar.

Ez-ân harf âteş-i o tâze gerged

Esîr-i dâg-ı bî-endâze gerged

Onun aşk ateşi o şevk harfinden tazelenir. Ölçüsü olmayan bir yaranın esiri olur.

“Hânden-i Züleyhâ Yûsuf Aleyhisselâm be-Sûy-ı Ân Hâne ve Mutâlebe-i Visâl Nümûden”/ “Züleyhâ, Yûsuf”u O Hâne Tarfına Davet Edip ve Züleyhâ'nın Yûsuf'a Kavuşma Talebini Göstermesi” başlığında Züleyhâ'nın Yûsuf'u yaptırdığı saraya davet edişi, Yûsuf ile sarayın bütün odalarını gezerken Yûsuf'a âşıkane sözler söyleyişi, Yûsuf'un sarayın duvarlarında Züleyhâ ile ikisinin tasvirlerini görüp telaşa kapılması anlatılır. Züleyhâ, sarayın inşası bittiğinde sarayı Yûsuf için süsler. Sarayın yerlerini kumaşlarla döşer, saraya cevherlerden kandiller asar, sarayın güzel kokması için kokuları birbirine karıştırır. Züleyhâ, Yûsuf'u davet etmek için gerekli olan bütün düzenlemeleri tamamlar ve Yûsuf'u davet eder. Yûsuf ile Züleyhâ, sarayı birlikte gezerken Züleyhâ, Yûsuf için güzel sözler söyler. Sırlarla dolu olan bu sarayın yedinci hanesine geldiklerinde Yûsuf, her yerde kendi ile Züleyhâ'nın nakşının tasvirlerine şahit olur. Yûsuf, duvardaki tasvirlere bakarak Züleyhâ'nın niyetini anlamıştır. Buradaki tasvirler 157^b- 158^a varakları arasında şu şekilde geçmektedir:

Çü şod hâne tamâm ez-sa'y-ı üstâd

Be-tertîbeş Züleyhâ dest büğşâd

Böylece saray, usta nakkaşın gayret ve çalışmalarıyla tamamlandı. Züleyhâ onun düzeni ve tezyini için elini açtı.

Zemîn ârâst ez-ferş-i harîreş

Cemâl efzûd ez-zerrîn serîreş

O sarayın zeminini, ipek kumaşlarla süsledi. O sarayın güzelliğini altından tahtla ziyade eyledi.

Kanâdîl-i güher peyvendeş âvîht

Reyâhîn behr-i 'itreş der-hem âmîht

O saraya cevherlerden kandiller astı. O sarayın kokması için kokuları birbirlerine karıştırdı.

Heme bâyestenîhâ sâht ân câ

Bisât-ı hurremî endâht ân câ

O yere gerekli olacak bütün şeyleri dizdi. O yere kutluluk döşemesini döşedi.

Der-ân ‘işret-geh ez-her çîz ü her kes

Ne-mî bâyestîş illâ Yûsuf u bes

O işret yerinde, Züleyhâ için Yûsuf aleyhisselâmdan başka bir şey ve kimse gerekli değildi. (Sadece Yûsuf aleyhisselâm olsa yeterliydi.)

“*Galebe Kerden-i Mahabbet-i Züleyhâ ber-Yûsuf Aleyhisselâm ve Binâ Kerden-i İbâdethâne Berây-ı Vey*” / “*Züleyhâ’nın Yûsuf Üzerine Sevgisi Üstün Gelip Yûsuf’un Züleyhâ’nın Sevgisi İçin Bir İbadethane İnşa Ettirmesi*” başlığı altındaki anlatıda Yûsuf ile Züleyhâ’nın birbirlerine olan sevgilerinin arttığı, Züleyhâ’nın Yûsuf’un aşkından dolayı yaradana âşik olması, bu yüzden Yûsuf’a yakınlaşmaktan çekinmesi ve Yûsuf’un bu durumu öğrendikten sonra Züleyhâ’nın ibadet etmesi için bir bina inşa ettirmesi anlatılmaktadır. Yûsuf, Züleyhâ’nın içinde bulunduğu hâle şahit olunca Züleyhâ için bir ibadethane yaptırır. Bu ibadethane altından bir saray şeklindedir. İbadethanenin kerpici zümrütten olup döşemeleri resimlerle süslenmiştir. İbadethanenin duvarının nahlistanından ağaçlar bitmiş, bu ağaçların her dalına kuşlar konmuştur. Yûsuf, ibadethanenin ortasına bir direği altından, bir direği de la’lden olan bir taht yaptırmıştır. Züleyhâ’yı bu tahtın üzerine oturtarak Züleyhâ’nın başışlanmasına şükretmesi ve Züleyhâ’nın burada ibadet etmesi için ibadethane yaptığını söylemiştir. Yûsuf’un Züleyhâ’ya yaptırdığı ibadethane 243^b- 245^a varakları arasında şu şekilde geçmektedir:

Berây-ı o zi zer kâşâne-i sâht

Zi kâşâne ‘ibâdethâne-i sâht

Yûsuf aleyhisselâm, Züleyhâ için altından bir köşk yaptı. Bu köşk değil, ibadethanedir.

Çü kâh-ı âsmân firûze-hıştî

Zemîn ez-lutf-ı sun’-ı o behiştî

Kerpici, semanın köşki gibifiruze renkliydi. (Yani binası gök renkli kıymetli nesnelere idi.) Zemini ise, o köşkün güzelliğinden dolayı bir cennetti.

Pür ez-nakş u nigâr ez-ferş tâ sakf

Mühendis râ ber-o fikr ü nazar vakf

O köşk, döşemesinden tavanına varıncaya kadar nakış ve resimlerle doluydu. Mühendis, o köşk için fikrini ve dikkatini vakfetmişti.

Zi revzenhâş nûr-ı baht tâbân

Zi derhâ kâsid-i devlet şitâbân

Onun pencerelerinden baht nuru paarlıyordu. Kapılarından dahi devlet, saadet ulağı acele ile geliciydi.

Zi 'âlî gurfelhâyeş çeşm-i bed dûr

Mukavves tâkhâ çün ebrû-yı hûr

Onun yüksek köşklerinden kötü göz uzak olsun. Kemerleri, hurinin kaşı gibi mukavves idi. Yani yay gibi eğri olmuştu.

Zi 'aks-i şemseeş hûr borde mâye

Muhâl ez-vey derûn-ı hâne sâye

Güneş ışığını, onun şemsesinin⁵ aksinden almıştı. Bundan dolayı o hanenin içinde gölge olmazdı. (Yani o şemsenin parlaklığından köşkün içi devamlı aydınlıktı.)

Demîde âb-ı kilik-i nik-bahtân

Zi nahlistân-ı dîvâreş dırahtân

İyi bahtlıların kaleminin suyundan o duvarda hurma ağaçları bitmişti. (Yani nakkaşlar o köşkün duvarlarına hurma ağacı sûretlerini nakş eylemişlerdi.)

Be-her şâh-i ez-ân murgân nişeste

Velîkin ez-nevâ minkâr beste

O ağaçların her dalı üzerinde kuşlar oturmuştu. Ama (cansız oldukları için) ötmezlerdi.

Miyân-ı hâne zed ferhunde tahtı

Zi zer lahtı zi la'l-i nâb lahtı

O ev ortasında bir kutlu taht yaptı. Bir direği altından, bir direği la'ldendi.

Dü sad nakş-ı bedî' engîht ez-vey

Hezâr âvîze-dürr âvîht ez-vey

İki yüz garip (daha önce emsali görülmemiş) nakışlarla o taht nakş olundu. O tahtın üzerinde bin tane avize astı.

Züleyhâ râ girift ez-mihr-i dil dest

Nişândeş ber-firâz-ı taht u binşest

Yûsuf aleyhisselâm, gönlünün muhabbetinden Züleyhâ'nın elinden tuttu. Züleyhâ'yı taht üzerine oturttu kendisi de oturdu.

⁵ Şemse: Nakkaşlar istilahında bir güzel nakşın ismidir.

Bedû goft ey be-envâ'-ı kerâmet

Me râ şermende kerdî tâ kıyâmet

Yûsuf aleyhisselâm, Züleyhâ'ya “Ey bana türlü türlü keremler eyleyen Züleyhâ, beni kıyamete değin utanıcı eylemişsindir.” dedi.

Der-ân vaktî ki mî-hândî gulâmem

Kerâmethâne-i kerdî be-nâmem

Bir vakitte ki bana kölem diye seslenirdin. Benim namıma bir keramethane yapmıştın. (Yani, benim için yüce bir saray yaptırmıştın).

Zi la'l ü zer pey-i sürhî vü zerdî

Her ân zînet ki imkân dâşt kerdî

Altından, la'lden, kırmızıdan ve sarıdan olan her zinetini benim için kullandın.

Künûn men hem pey-i şükr-i 'atâyet

'İbâdethâne-i kerdem berâyet

Şimdi ben de senin ihsanlarının karşılık senin için ibadethane eyledim.

Sonuç

Şairler, eserlerinde dâriyye türüne yer vererek kendilerini, anlatılan yapıları, yapıların meydana gelmesine sebep olan kişileri ölümsüzleştirmeyi başarmışlardır. Şairler bu türü, eseri sunacakları kişiler için aracı olarak da görmüşler ve devrin ileri gelenlerinin takdirini kazanmışlardır. Görünüşte sadece yapıların tasviri gibi gözükken dâriyyeler aslında yazılan devrin mimarî, siyasî, edebî ve maddî özelliklerini de yansıtır. Böylelikle dâriyyeler, tarih sahnesini aydınlatmak için büyük önem taşırlar.

Dâriyye türü, genel olarak kaside nazım şeklinde görülmüştür. Bu nazım şeklini gazel, mesnevi, musammat ve kıta-i kebirer takip etmiştir. Yapıların türlü yönleri betimlenerek okuyucuda görsel bir şölen izlenimi bırakmıştır. Kimi zaman abartıya kaçan bu anlatımlar vasıtasıyla memduhu etkileme gayesi güdülmüştür. İlk olarak yapılar tasvir edilmiş sonrasında bu yapıların sahibine olan övgülere yer verilmiştir.

Mollâ Câmi, Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde dâriyye türü şu bölümlerde yer almaktadır: “*Der-Âmeden-i Züleyhâ Hem-râh-ı Azîz-i Mısr Be-Mısr u Bîrûn Âmeden-i Mısrîyân*” başlığının 4 beyitinde; “*Tazarru' Nümûden-i Züleyhâ Pîş-i Dâye ve*

İltimâs-ı Hile 'i Ki Sebeb-i Muvâsalat-ı Yûsuf Aleyhisselâm Gerded" başlığının 4 beyitinde; *“İmâret Kerden-i Dâye Hâne Râ Ki Der-Vey Tasvîr-i Cemâl-i Yûsuf ve Züleyhâ Konend*" başlığının 29 beyitinde; *“Hânden-i Züleyhâ Yûsuf Aleyhisselâm Besûy-ı Ân Hâne ve Mutâlebe-i Visâl Nümûden*" başlığının 5 beyitinde; *“Galebe Kerden-i Mahabbet-i Züleyhâ Ber-Yûsuf Aleyhisselâm ve Binâ Kerden-i İbâdethâne Berây-ı Vey*" başlığının 15 beyitinde. Bu başlıklar sırasıyla, Mısır Azizi'nin Züleyhâ için altından yaptırdığı saray tasvirini; Züleyhâ, dadısına gönlünü açtıktan sonra dadısının Züleyhâ'ya Yûsuf'un aşkını kazanabilmesi için bir saray inşa ettirmesini ve bu sarayın her tarafına kızı ile Yûsuf'un tasvirlerinin yapılmasını tavsiye etmesi üzerine Züleyhâ'nın saray inşa ettirmesini; mimarların yaptığı saray tasvirini; Züleyhâ'nın Yûsuf'u yaptırdığı saraya davet edişini, Yûsuf ile sarayın bütün odalarını gezerken Yûsuf'a âşıkane sözler söyleyişini, Yûsuf'un sarayın duvarlarında Züleyhâ ile ikisinin tasvirlerini gördüğü kısmı; Yûsuf'un aşkıdan dolayı yaradana âşık olacak boyuta gelen Züleyhâ'nın, Yûsuf'a yakınlaşmaktan çekinmesini ve Yûsuf'un bu durumu öğrendikten sonra Züleyhâ'nın ibadet etmesi için bir bina inşa ettirdiği bölümleri içermektedir.

Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde dâriyye türünü simgeleyen kelimeler: *kâşâne* (mükemmel ev, köşk, mâlikâne), *ferş* (döşeme), *kâh* (köşk, kasr, yüksek bina, bir göz oda tek oda), *gurfe* (çardak, köşk, balkon, cumba), *şemse* (güneş şeklinde yapılan işleme resim), *tâk* (bina kemeri), sarây (büyük konak, hükümet konağı), *ferş* (döşeme, yayma, yayılan şey, halı, seccade, hasır), *hışt* (kerpiç, tuğla), *mehd* (beşik), *mümehhed* (yayılmış, döşenmiş) şeklindedir. Bu kelimeler de *zibâ* (süslü), *zer* (altın), *gevher* (elmas, cevher, inci, değerli taş), *güher* (elmas, inci, değerli taş), *genc* (hazine), *mermer*, *levn* (renk, boya, çeşit), *sîm* (gümüş), *firûze* (Nişabur'da çıkan açık mavi renkli ve değerli bir yüzük taşı), *zümürüd* (yeşil renkli değerli taş), *la'l* (kırmızı renkli değerli taş) gibi yapıların özelliklerini bildiren sıfatlarla betimlenmiştir.

Yûsuf u Züleyhâ mesnevisinde kişiler, bir amaç güderek binaları yaptırmışlardır. Mısır Azizi, Züleyhâ ile evliliğinden sonra yaptırması Züleyhâ'ya verdiği değeri gösterir. Züleyhâ, dadısından fikir alarak Yûsuf için saray yaptırması Yûsuf'a olan aşkını dile getirmek ve sarayın duvarlarında ikisinin resimlerinin olması Yûsuf'u etkilemek içindir. Yûsuf'un Züleyhâ'ya ibadethane yaptırması da Züleyhâ'nın arınması, kalbinin refaha ulaşması içindir. Mesnevinin üç ana yerinde saray tasvirlerine özellikle yer verilmesi dikkat çekicidir.

Kaynakça

Akkuş, M. (2006). *Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyası*. Fenomen Yayınları. s. 56-58.

Ayan, G. (2009). “Anadolu Sahasında Yazılan Bazı ‘Yûsuf u Züleyhâ’ Mesnevilerinde Sebeb-i Telifler”, *Turkish Studies - Language*, Volume 4/3.

Aydemir, Y. (2002). “Türk Edebiyatında Kaside”. *Bilig Yaz.* S.22. s.133-168.

Demir, R. (2006). *Hatâyî-i Tebrizi ve Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîleri Üzerinde Karşılaştırmalı Bir İnceleme (İncele- Metin)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi.] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Devellioğlu, F. (2011). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi.

Kan, Y. (2020). *Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsinin Şârihi Bilinmeyen Bir Şerhi (110b-165b Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Karadeniz, M. U. (2018). “Klasik Türk Şiirinde Mimarî ve Mimarî Bir Unsur Olarak Kubbe”. *Türk & İslâm Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi.* S. 17. s. 496-511.

Karakaş, A. (2020). *Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsinin Şârihi Bilinmeyen Bir Şerhi (165b-220b Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Köse Dumrul, F. (2019). *Mollâ Câmî'nin 'Heft Evreng' Adlı Eserindeki Minyatürlerde Doğa Elemanları*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Ana Dalı.

Köse, B. (2019). *Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsinin Şârihi Bilinmeyen Bir Şerhi (56a-110b Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Kurnaz, C. (1993). “Dâr”, *DİA.*, C. 8. s. 483.

Kurtuluş, R. (1998). “Heft Evreng”, *DİA.*, C. 17. s. 157.

Kutsal Kitap: <https://www.kutsalkitap.org/online-tevrat-oku/>

Kültür, N. (2019). *Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ Mesnevîsinin Şârihi Bilinmeyen Bir Şerhi (1b-56a Varakları Arası Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı.

Macit, M. (1991). “Mollâ Câmî'nin Osmanlı Edebiyatına Tesiri-1”. *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi.* C. 7. S. 20. s. 519-528.

Okumuş, Ö. (2013). “Câmî Abdurrahman”, *DİA.*, C. 7. s. 94-99.

Ökten, E. İ. (2007). *Jâmî (817-898/1414-1492): His Biography And Intellectual Influence In Herat, The University Chicago*.

Özder, D. (2018). *Hâcibî'nin (Hacı Sâlih-zâde) Şerh-i Yûsuf u Zelihâ'sı (İnceleme- Tenkitli Metin)*, [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.

Öztekin, Ö. (2015). "Metinlerarası/ Göstergelerarası Bir Dönüşüm Örneği: Yûsuf Kıssası". *Milli Folklor Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*. S. 108.

Şanlı, İ. (2010). "Mollâ Câmî'nin Yûsuf u Züleyhâ'sının Bilinmeyen İki Türkçe Şerhi", *Turkish Studies - Language*, S.5.

Tökel, D. A. (2016, Mayıs). "Şiirde Mimariyi Bulmak: Divan Şiiri ve İstanbul'un İmar Tarihi". Bildiri. 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul.

Turgut, K. (2013). *Abdurrahman Câmî, Hayatı, Eserleri ve Eserlerinin Türk Edebiyatına Etkisi*, [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türkdoğan, M. (2008). "Yûsuf u Züleyhâ Mesnevilerinde Sosyal Hayatın Yansımaları". *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. S. 38. s. 51-70.

Türkdoğan, M. (2010). "Klasik Türk Edebiyatında Kur'an Kıssalarını Konu Alan Mesneviler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı.

Ümütlü, S. (2018). *Bir Kur'an-ı Kerim Kıssasının Romana Dönüşü: Yûsuf Kıssası Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı.

Yazır, E. H. (2009). *Hak Dini Kur'an Dili, Kur'an Tefsiri*, Akçağ Yayınları.